

SOCIOLOŠKO-ANTROPOLOŠKA ANALIZA DEFICITA TRANZICIONOG PROCESA U SRBIJI (2005–2006) I MOGUĆNOSTI ZA RAZRADU ALTERNATIVNIH PROJEKATA¹

Apstrakt: Rad predstavlja nacrt autorkinog istraživanja planiranog tokom 2006. godine, u čijem je središtu proces prelaska iz autoritarnog u demokratsko uređenje u Srbiji posle 2000. godine. Polazeći od nalaza prethodnih studija tranzicije kako u Srbiji tako i drugim postsocijalističkim zemljama, istraživanje će se, kroz primenu socioantropološkog pristupa, baviti sledećim temama: model tranzicije prihvaćen u Srbiji; pretpostavke za demokratsku transformaciju; bilans učinjenog i neučinjenog, odnosno „propuštenih šansi“; socioekonomske, političke i kulturne prepreke artikulisanju koherentne strategije demokratskog razvoja; psihološki i antropološki aspekti tekućih procesa; alternativni putevi demokratskog razvoja u datim uslovima. Jedno od središnjih pitanja na koja će istraživanje nastojati da odgovori jeste zašto se u Srbiji danas govori o „deficitu demokratije“.

Cljučne reči: Srbija, tranzicija, demokratija, socioantropološki pristup, demokratski deficit, alternativa.

1.

U kontinuitetu dosadašnjih istraživačkih projekata i empirijskih analiza posle 2000 godine u IFDT, naznačeni projekat u 2006. će se baviti: 1/ analizom prihvaćenog modela tranzicije posle petooktobarskog prevrata 2000; 2/ pretpostavkama nužnim za prelaz iz bivšeg autoritarnog sistema u demokratski uređeno društvo; 3/ šta je ostvareno a šta propušteno (nastali demokratski deficit zbog propuštenih šansi); 4/ socio-ekonomskim, političkim i kulturnim činiocima koji stoje na putu uobličavanja jedne koherentne (prepoznatljive)

¹ Rad je rađen u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, pod nazivom *Regionalni i evropski aspekti integrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost*, koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije (br. 149031).

strategije demokratskog razvoja društva u Srbiji danas; 5/ analizom psihološko-antropoloških stanja populacije koja se javljaju kao uslovi stagnacije (involutivnog smera tranzicije); 6/ mogućim alternativnim putevima demokratskog razvoja u postojećim uslovima u Srbiji, kao izlaz iz akutne krize (objektivni činioci koji je uslovljavaju, kao i konfuzije vrednosti i stavova građana).

Pristup predloženom istraživanju je socio-antropološki u kojem ću koristiti sledeće metode: analiza relevantne novije literature, analiza rezultata analitičkih stavova i empirijskih istraživanja, metod intervjua i kvalitativne analize, metod posmatranja aktuelnih (socijalno-političkih i kulturnih) događaja u društvu i u Srbijanskoj svakodnevnici.

Struktura rada

1) U okviru analiziranih problema sa kojima se suočava nova demokratija u Srbiji, analiza će se vršiti na dva nivoa: u globalnom okviru (Evropa i „svetski poredak“), i u partikularnom okviru (Srbija i Jugozapadni Balkan);

2) Istraživanje će se temeljiti na osnovu teorijskih pretpostavki tranzicionih procesa u „novim demokratijama“, a posebno će se odnositi na koncepciju tranzicije u Srbiji;

3) Biće predstavljena „analitička slika“ Srbije u promenama iz autoritarnog sistema u demokratski transformišuće društvo. U tom okviru analiza se mora baviti a/ posebnostima političke i kulturne tradicije Srbije u istorijskom kontekstu Jugoslavije, kao nasleđem koje još uvek utiče na određenje pravca kretanja i b/ karakteristikama režima koji se uobličuje posle raspada ex-Jugoslavije, kao i nastajanjem Srbije kao posebne države, čije nasleđe deluje neposrednije na tranzicioni proces (umnogome uslovljavajući „posrtanje demokratije“);

4) Istraživanjem će se nastojati da se utvrdi zašto se u Srbiji danas govori o „deficitu demokratije“, imajući u vidu: a/ diskontinuitet u promenama bivšeg sistema posle petooktobarskog prevrata; b/ zatečene nepovoljne socijalno/strukturne i institucionalne uslove; c/ slabosti ekonomske/proizvodne kapacitete i potpuno osiromašenje društva; d/ pred-moderni karakter svih političkih elemenata društva (političke kulture, političkih stranaka, paternalistički karakter države); e/ nisku obrazovnu strukturu populacije; f/ sklonost ka istorijskim mitologija-

ma i ekstremnim ideologijama; g/ nasledjeni autoritarni mentalitet (kako u redovima populacije tako i političke elite) koji uslovljava otpor prema promenama i izaziva involutivna kretanja (pitanje o trajnijoj restauraciji bivšeg režima, ili o vraćanju snaga tog režima na političku i ekonomsku scenu u uslovima zaustavljenih reformi i nepostojanja novog Ustava i slabosti pravne države?); 5) U zaključnom delu rada tražiće se odgovor na pitanje da li ima alternative za trasi-ranje novog talasa evolutivnog procesa tranzicije, i ispitivaće se na osnovu kakve dugoročne strategije (postepenog i koordiniranog) demokratskog razvoja svih delova društva (multidimenzionalne reforme) može biti postignut neophodni zaokret.

Na osnovu iskustva drugih zemalja u tranziciji, ali i trendova ka pluralističkim modelima u razvijenim demokratijama, razmatrati koji bi modeli bili najprimereniji tranziciji u Srbiji da bi se iskoristio izvestan potencijal za revitalizaciju demokratske transformacije (prirodno bogatstvo, već postignute, iako male, demokratske promene, relativno bogat kadrovski potencijal /stručnjaka/, a ne treba zanemariti ni opšte intelektualne kapacitete, na koje ukazuju i inostrani naučnici, a potvrđuje i afirmacija ljudi iz Srbije na inostranim Univerzitetima i Institutima), naročito ako se ozbiljnije bude radilo na tome da se zaustavi „odliv mozгова“ iz zemlje.

Biće razmotrene i dve oštro suprotstavljene alternative: socijalno-liberalna i neoliberalna koncepcija; nastojaću da ukažem na prednosti prve i na ograničenja druge, na osnovu iscrpne i argumentovane analize u najnovijoj literaturi koja se bavi tim pitanjima. Biće takođe preispitana teza, koju su lansirala postsocijalistička društva kao odredbu svoje tranzicije, „od socijalizma natrag ka kapitalizmu“, dovodeći u pitanje kako karakter bivšeg „realnog socijalizma“ i poptuno brisanje idejne vizije socijalizma sa horizonta savremenog društva, tako i tezu o konačnom trijumfu kapitalizma (kojeg i kakvog kapitalizma, budući da u Evropi postoji nekoliko različitih modela).

2.

Da bi se odgovorilo na pitanje koja su osnovna obeležja krize demokratske tranzicije u Srbiji 2005-2006. biće preispitane sledeće teze, na osnovu analiza koje su do sada vršene u IFDT i drugde:

A/

„Miloševićev autoritarni režim...zamenjen je poretkom koji, istina spada u slabiji soj demokratija, ali je ipak demokratski“ (S.Antonić, u *Revolucija i poredak*, 2001, str.35);

„5 oktobar i izbori 24 septembra 2000. otvorili su mogućnost da Srbija postane moderna demokratska država...uklanjanjem režima S.M. otvorena je mogućnost da se društvo menja i uhvati korak sa Evropom“ (V.Pešić, Isto, str.175-6);

„5og oktobra je svakako srušen autokratski sistem i otvoren put za prelaz na novi drugačiji društveni poredak... ali se ne može govoriti o revoluciji u sociološkom smislu, kao temeljnoj promeni društvenog sistema i društvenih institucija, jer je učinjen tek prvi korak u tom pravcu“ (Z.Golubović, Isto, str.168);

Uticaj rata, bez jasnog i kritičkog odnosa prema bliskoj prošlosti sprečio je otklon u odnosu na nasleđe starog režima i doveo do nesposobnosti da se konstituiše „jedna radikalno nova koncepcija kolektivnog i političkog identiteta.“ (M.Podunavac, u *Između autoritarizma i demokratije*, knjiga II, 2004. str.73);

U evaulaciji „srpske političke scene“ postoji tvrdnja da su građani bili nezadovoljni vlašću u Srbiji (u vreme S.M.), ali da su na svakim izborima glasali za tu vlast, jer u to vreme nisu imali nikakvu alternativu (S.Mihailović, u *Revolucija...* str.66); tome treba dodati i pitanje: da li su na izborima 2000. građani „glasali“ za jasnu alternativu?

Sve je manje jasno kakva je priroda oktobarskih zbivanja; oktobarski prevrat u Srbiji nije još uvek doneo nešto novo; vodeće političke snage u DOS-u ostaju i dalje „u kaljuzi predgrađanskog društva, koje ne poznaje demokratske vrednosti“ (J.Trkulja, u *Revolucija*, str.120-1);

Došlo je do nesumnjivih političkih promena u Srbiji, „ali ne postoje jasne indikacije da li je reč o demokratskim promenama, jer odsustvo bilo kog sistema vrednosti ili moralnih načela u društvu ne favorizuje težnju ka demokratiji“, s obzirom na etnonacionalizam i šovinizam velikog dela političke i kulturne elite – teza o „demokratskom deficitu“ (B.Jakšić, Isto, str.225-6);

Postoje „ograničavajući faktori za demokratski preobražaj i u aspektu ustanovljenja pravnog poretka i u sferi razvoja civilnog društva“ kao posledica nedovoljne diferenciranosti „građanske opcije“

unutar opštenarodnog otpora koji je doveo do pobeđe nad bivšim režimom (D.Vujadinović, Isto, str.333);

Autoritarni model globalizacije vrši uticaj na proces tranzicije u Srbiji (M.Pečujlić, u *Postkomunizam i demokratske promene*, 2002, str.98-9);

Da li su propuštene prilike za demokratski preobražaj nena-doknadive? (Č,Čupić, Isto, 137);

Teza o retradicionalizaciji – u kojoj meri patrijarhalizam i tra-dicionalizam, kao matrica formiranja masovne psihologije, uslovlja-vaju karakter političke prakse i stavova građana?; Nije uspostavljje-na „normalna država“ i ne postoje „normalni uslovi života“ ni pet godina posle 5 oktobra;

Teza o „legalizaciji ratnog stanja“: legalizacija nacionalizma i tekovina rata u vidu stečenih pozicija u privredi i vlasti (N.Popov, „Srbija: traganje za normalnim životom“ u Republika 336-337, 2004);

Teza o „novoj provali varvarstva“ u poslednjim ratovima i uticaj promenjenog mentalnog habitusa na ponašanje popualcije (nacionalistički ekstremizam, ksenofobija, odnos prema zločinima). (P.Mužijević, Republika, Isto);

Teza o kriminalizaciji društva (u policiji, u ekonomiji, u sud-stvu – nekažnjena ubistva i neprocesuiranje kriminalnih radnji).

B/

Kako teza o „naše tri teške muke“ – sa Kosovom, sa Zajedni-com SCG i problem sa Hagom i politikom uslovljavanja i inercije (D-Mićunović, *Revolucija*, str.197) – odlaže rešavanje akutnih poli-tičkih i ekonomskih problema?;

Ne postoji koherentna strategija nove vlasti za društveni razvoj posle 5og oktobra (Z.Golubović, Isto, str.171);

Teza o nepostojanju ili odsustvu dugoročne i celovite strate-gije demokratskih promena u Srbiji posle 2000. i pitanje da li se obnavlja strategija autoritarnog režima? (V.Pavlović, u *Između auto-ritarizma...*str.267);

Da li su ciljevi promena jasno ocrtani, a u pitanju je samo kako teku realni procesi (Lj.Madžar, Republika, Isto);

Postoji li značajna razlika u koncepciji i politici dve postokto-barske vlade (Đinđić kao vizionar jasnih idejnih ciljeva i sposoban

politički pragmatičar vs. Koštunica kao konzervativni mislilac koji u politici beži od promena i otvara prostor za restauraciju snaga i elemenata bivšeg režima – videti: istraživanje „Politika i svakodnevni život“, 2005.);

Teza o opasnosti primene (iako ne eksplicitno deklarisanе) neoliberalne koncepcije društvenog razvoja (Lj.Tadić, *Revolucija*, str.310 i dalje); ispitati uticaj neoliberalizma na postoktobarsku politiku tranzicije;

„Moglo bi se tvrditi da je nova vlast u pravom smislu hibridna, jer je čine koliko konzervativne toliko i progresivne snage“ (V.Pešić, *Revolucija*, str.180) – pitanje: u kojoj meri to važi za prvu i koliko za drugu vladu?:

Teza da je nasleđe (autoritarne) prošlosti još dosta prisutno u društvenom i političkom sistemu Srbije, ali se postavlja pitanje da li se već može govoriti o obnovi autoritarnog društvenog sistema, ili je reč o slabostima demokratije? (Z.Golubović, *Postkomunizam*, str.72);

U kom smislu se promenio odnos moći posle 2000 godine i ko su glavni akteri?;

Kako se fuzija političke i ekonomske moći (i ko su njihovi nosioci) odražava na izmenu postoktobarske politike posle ubistva prvog demokratskog premijera?;

Može li se odrediti priroda poretka koji se stvara posle 2000. (kuda ide Srbija?) kao „autoritarna demokratija“, partokratija, neoliberalni ekonomizam ili?;

Pitanje „da li je dosledno praktikovanje legaliteta, koji je uspostavio prethodni režim, posle izborne smene vlasti legitimno?“ (Đ.Jovanović, *Revolucija*, str.107);

Budući da je „legalitet iz bivšeg režima bio zasnovan na nacionalističkoj politici, koju su podržavale i skoro sve opozicione partije, da li je legalistički kontinuitet, kontinuitet nacionalističke politike“ (D. Jovanović, Isto);

Da li se uspostavlja novi „legalizam“ posle 2000., ili vlada ideja ideološkog kontinuiteta (stanje i položaj „nezavisnog sudstva“) (V.Rakić-Vodinelić, *Između autoritarizma...str.372*);

Teza o „stanju nedovršene i ne-moderne državnosti ka režimu ustavne demokratske državnosti“ (N.Dimitrijević, *Između autoritarizma...str.59*);

Da li se u Srbiji posle 2000. može govoriti u kategorijama „državlja“ ili „bezdržavlja“ (M.Podunavac, Isto, str.73);

Teza o dualnom režimu moći unutar nedovršene države – paralelizam učinaka „građanske revolucije“ i zakovane strukture moći starog režima (M.Podunavac, Isto, str.82);

Teza o obnavljanju klerikalizacije društva napuštanjem principa odvojenosti crke i države i tolerisanje arogantnog nametanja verskih opredeljenja (O.Popović-Obradović, Isto, str.133-147);

Teza o političkim ambicijama pravoslavne crkve i njihovom uticaju na politička kretanja u postoktobarskoj Srbiji;

Da li su posle 2000 godine oslabljeni srpski nacionalizam i populizam? (B.Jakšić, Isto, str.178);

Da li političke partije posle 2000. povezuju civilno društvo i državu i kakv je uticaj civilnog društva, da li se afirmiše ili slabi? (V.Goati, Isto, 319-320);

Teza o obnavljanju „partijske države“ (refeudalizacija politike) i stvaranje nove nomenklature na osnovu partijske pripadnosti;

Teza o borbi za vlast kao primarnoj motivaciji u kreiranju postoktobarske politike – gola vlast i borba za njeno održanje (N.Popov, Republika,Isto);

Teza o neispunjenim očekivanjima u postoktobarskoj Srbiji u pogledu uspostavljanja pravne države i poštovanja ljudskih prava (N.Dimitrijević, Navedeno, str.48);

Ko sačinjava nove oligarhije („nove elite“) i na kojoj osnovi se konstituišu?

Kako su definisana građanska prava (određenje prema Miloševićevom Ustavu – šta nedostaje: pravo na život, na zadovoljavanje socijalne pravde, socijalna zaštita u sferi obrazovanja i zdravstvenih usluga, pravo na socijalnu sigurnost i bezbednost);

Kako se sukobi unutar demokratskih stranaka odražavaju na nemogućnost jasno definisane strategije demokratskog poretka (N.Popov, Republika);

Da li saradnja druge koalicione vlade sa Miloševićevima SPS-om označava restauraciju bivšeg režima?;

Kako se objašnjava rastuća snaga krajnje desnice (SRS-a) u 2004-2005 godini? (Videti istraživanje „Politika...2005.);

Da li u Srbiji postoji autentična socijaldemokratska stranka (sudbina Građanskog Saveza i kvazi-socijalnodemokratskih stranaka);

Da li je Srbija uspela da izađe iz izolacije od sveta (nametnute sankcijama u 1990im godinama) i na koji način je definisan put vraćanja svetu i integracije u EU?;

C/

Teza da je „ekonomska demokratija“ (koji je njen sadržaj?) potisnula platformu za „političku demokratiju“ (M.Vujošević, *Planiranje u postsocijalističkoj političkoj i ekonomskoj tranziciji*, 2003, str.41);

Diskreditovani su elementi „države blagostanja“ i legitimizovani politički simboli i modeli nove desnice (M. Vujošević, *Isto*, 43);

Da li se menja kvalitet života u postoktobarskoj Srbiji s obzirom na tendenciju poistovećivanja ekonomskog razvoja sa ekonomskim rastom (S.Tomašević u *Kultura...*str.322);

Teza o prenaplašavanju jednostranog uticaja tržišne ekonomije i potcenjivanje koncepta „javnog dobra“ u postoktobarskom periodu (M.Vujošević, *Planiranje...*str.73);

Kako narasla ekonomska moć čelnika bivšeg režima utiče na izmene početnih koraka demokratske transformacije posle 5 oktobra?;

Kako je definisana svojinska transformacija i na kojim temeljima se vrši privredna restrukturacija i ekonomske reforme (privatizacija kao jedini svojinski okvir, apsolutizacija privatizacije kao cilja restrukturacije, rasprodaja državnih resursa);

Da li je brza privatizacija primerena socijalnim i ekonomskim uslovima Srbije danas; da li je proces privatizacije cilj ili sredstvo demokratske tranzicije?

Da li su stvoreni uslovi za razvoj preduzetništva u društvu razorene ekonomije u Srbiji postmiloševićevskog perioda, kao važnog elementa reformskog procesa u demokratskoj tranziciji (S.Bolčić, *Kultura...*str.130);

Kako građani doživljavaju svakodnevicu u postoktobarskom periodu (Istraživanje *Politika...*2001/2 i 2005.);

Teza o pukom preživljavanju kao najmasovnijem fenomenu populacije u Srbiji 5 godina posle oktobra 2000; a nasuprot tome, uzdizanje „nove kapitalističke“ klase enormnih bogataša, čije se poreklo imovine ne ispituje;

Šta građani podrazumevaju kada traže uspostavljanje uslova za „normalni život“ (pomenuto istraživanje IFDT);

Položaj radništva u postoktobarskoj Srbiji nasuprot prednosti koje se daju poslodavcima (uticaj „novobogataša“ i „biznismena“ na određivanje ekonomske strukture društva); ponovno oživljavanje kategorije „najamnih radnika“ kojima se oduzimaju davno stečena prava u demokratskim društvima – upotreba pojma „samoupravljanja“ isključivo u pejorativnim terminima (Analiza Zakona o radu i položaju sindikata – S. Mihailović, Republika, Isto);

D/

Da li se može definisati „vladajuća (ili preovlađujuća) ideologija“ u Srbiji posle 2000 godine (ili se radi o ostacima komunističke ideologije, nacionalističke ideologije u vidu „novog patriotizma“), odnosno da li preovlađuje konzervativizam sa jačanjem klerikalizma i monarhizma?;

Kakvu ulogu igraju intelektualci posle 5 oktobra (nosioci i uslužnici vlasti, „analitičari“, pasivni posmatrači); zašto su se autonomni kritički intelektualci uglavnom povukli sa javne scene („bank kritike i stvaralaštva“ – N. Popov, Republika),

Da li je oslabio uticaj istorijske mitologije (oslonac na prošlost umesto na budućnost: mit o „nebeskoj Srbiji“, Kosovski mit, mit o sabornosti pravoslavlja, mit o religioznosti kao jedinoj duhovnosti)?;

Šta je „novi patriotizam“ (odnos prema ratnoj prošlosti i zločinima) i kako ga podstiču masovni mediji (naročito RTS, TV Pink, TV Beka);

Teza o etnocentrizmu kao obeležju Srbijanskog društva i posle 2000. (M.Biro, u „Etnički stereotipi“, 2000.);

Da li i dalje dominiraju tradicionalne vrednosti (koje tradicionalne vrednosti i dalje vrše snažan uticaj, a koje su se izgubile – D.Pantić u *Kultura i razvoj*, 2004, str.112);

Koji se sistemi vrednosti favorizuju (odvajanje vrednosti od moralnog utemeljenja, postmoderna relativizacija vrednosti, moderne „kapitalističke“ vrednosti), ili preovlađuje vrednosna konfuzija i moralni nihilizam?;

Teza o intenziviranju antireformske orijentacije u toku tranzicije (D.Pantić, Isto, str.120);

Kako se u kulturi manifestuje „sumrak civilizacijskog napretka“ (od 1990ih do 2006.); ispitati teze da u književnosti vlada prevlast

nacionalističke produkcije i pseudo-postmodernizma, u umetnosti masovna „zaraženost“ turbofolk produkcijom, u politici marginalizacija kulture i opsesija biznisom (otvaranje brojnih menadžerskih fakulteta i potiskivanje fakulteta društvenih nauka i filozofije);

Šta podstiče senzacionalističko novinarstvo i uloga tabloida u kreiranju javnog mnjenja;

U zaključnom delu pozabaviću se pitanjem: na osnovu kojih istorijskih uzora (modela) bi trebalo koncipirati proces demokratske tranzicije u Srbiji i u političku praksu prevesti da bi bila sprovedena uspešna demokratska transformacija društva (pitanje M. Vujoševića: da li su prevaziđene stare, odnosno, konstituisane nove dogme – zapadnjački dogmatizam o minimalnoj ulozi države i maksimizaciji uloge tržišta i boljševički dogmatizam o ekonomskom centralizmu).

Bilo bi preambiciozno pretendovati da se ponude odgovori na sve istaknute teze i pitanja o ovoj temi u okviru jednog teksta i od strane jednog sutora, ali već njihova naznaka može predstavljati prilog osmišljavanju problema koji se javljaju u procesu tranzicije u Srbiji i utvrđivanja na kom se putu nalazi danas Srbija, odnosno, kako se sučeljavaju nazirući demokratski elementi u tom procesu sa otporima elemenata i snaga starog režima, što može biti podsticajno za dalja istraživanja.

U obradi ove teme konsultovaću sledeću noviju literaturu:

Opšta teorijska literatura

Aguiton Ch. 2001, *Le monde nous appartient*, Editions Plon, Paris.

Bauman Z. 1997, *Postmodernity and its Discontents*, Polity Press.

Bauman Z. 1998, *Globalisation: The Human Consequences*, Columbia University Press.

Beck U. 1999, *World Risk Society*, Polity Press, Cambridge.

Bela R.N. *Amerikanci kao izabrani narod*, Biblioteka XX vek.

Blasco A. & P. Makariev /eds/, 2004, *Culture and Values in the Age of Globalisation*, Minerva, Sofia.

Bourdieu P. 1999, *Signalna svetla, Prilozi za otpor neoliberalnoj invaziji*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Bruckner P. 2002, *Misère de la prospérité, le religione marchande et ses enemies*, Editions Crasset & Fascquelle.

- Castoriadis C. 1977-1986, *Domaines de l'homme – Les carrefours du labyrinthe*, Editions du Seuil, Paris.
- Chomsky N. 1996, *Svetski poredak stari i novi*, Studentski kulturni centar, Beograd.
- Chomsky N. 1999, *Profit iznad ljudi, Neoliberalizam i globalni poredak*, Svetovi, Novi Sad.
- Chomsky N. 2000, *Nužne iluzije: kontrola misli u demokratskim društvima*, Svetovi, Novi Sad.
- Dahl R.A. 1985, *A Preface to Economic Democracy*, California University Press, Berkeley.
- Đukić P. 1997, *Moć i nemoć ekonomske politike*, Atlantida RS.
- Dodrick H. & Wang G. 1993, *The Information Society*, SAGE, London.
- Frankel E.P. et al./eds/. 1995, *The Just Society*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Friedman J. 1994, *Cultural Identity and Global Process*, SAGE, London.
- Friedman M. 1962, *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press.
- Fromm E. 1973, *The Anatomy of Human Destructiveness*, Holt Rinehart & Winston, New York
- Fromm E. 1980, *Zdravo društvo*, Rad, Beograd.
- Fukuyama F. 1992, *The End of History and the Last Man*, Penguin Books.
- Gellner E. 1994, *Conditions of Liberty, Civil Society and its Rivals*, Penguin Books.
- Gellner E, 1997, *Nacija i nacionalizam*, Matica Srpska, Novi Sad.
- Généreaux J. 1997, *Une raisone d'espérer*, Plon, Paris.
- Giddens A. 1994, *Beyond Left and Right, The Future of Radical Politics*, Polity Press.
- Golubović Z. 2003, *Izazovi demokratije u savremenom svetu*, Braničevo, Požarevac.
- Golubović Z. 1982, *Staljinizam i socijalizam*, Filozofski fakultet, Beograd.
- Griswold W. 1994, *Culture and Society in a Changing World*, Pine Forge Press, London.
- Grubačić A. 2003, *Globalizacija nepristajanja*, Svetovi, Novi Sad.
- Guéhenno M. 1993, *La fin de la démocratie*, Flammarion.
- Habermas J. 1988, *Filozofski diskurs moderne*, Globus, Zagreb.
- Hayek F.A. 1998, *Poredak i sloboda*, Novi Sad.
- Held D.& McGrew /eds/, 2000, *The Global Transformation*, Polity Press, London.
- Held D. 1997, *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić.

- Huntington S. 1991, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press.
- Kangrga M. 2002, *Nacionalizam i demokratija*, Sremski Karlovci.
- Keane J. 1988, *Civil Society and the State*, VERSO, London.
- Kymlicke W. 1995, *Multicultural Citizenship*, Clarendon Press, Oxford.
- Lefort C. 2003, *Izumevanje demokratije*, Filip Višnjić.
- Levine A. 1981, *Liberal Democracy, A Critique of its Theory*, Columbia University Press.
- Luttwak E. 1998, *Turbocapitalism, Winners and Losers in the Global Economy*, Harper-Collins Publisher.
- Macpherson C.B. 1973, *Democratic Theory, Essays in Retrieval*, Clarendon Press.
- Madžar Lj. 2002, *Teorija proizvodnje i privrednog rasta*, I tom, Beograd.
- McGrew /ed/, 1997, *The Transformation of Democracy*, Cambridge.
- Miloradović A./ed/, 1999, *Globalizacija*, Pan Liber, Osijek, Zagreb.
- Mittelman H.J. 1996, *Globalization: Critical Reflections*, Lynne Rienner Publisher, Boulder.
- Moskovici S. 1997, *Doba gomile*, Biblioteka XX vek.
- Nizbet R. 1999, *Konzervativizam, San i stvarnost*, Podgorica.
- Offe C. 1996, *Modernity and the State, East, West*, Polity Press.
- Passet R. 1990, *L'illusion néolibérale*, Fayard, Paris.
- Polanyi K. 1999, *Velika preobrazba, Politički i ekonomski izvori našeg vremena*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
- Rawls J. 1971, *Theory of Justice*, Harvard University Press.
- Roustant G. 2002, *Democratie: Le risque du marché*, Desclee de Brouwer, Paris.
- Sabata E. 2002, *Kuda ide ovaj svet*, AED Studio, Beograd.
- Scott A./ed/, 1997, *Limits of Globalization*, Routledge, London.
- Taylor Ch. 1992, *Multiculturalism and the „Politics of Recognition“*, Princeton University.
- Taylor Ch. 2002, *Bolest mpdernog doba*, Čigoja.
- Touraine A. 1980, *L'après socialisme*, Grasset, Paris.
- Touraine A. 2000, *Can We Live Together? Equality and Difference*, Polity Press.
- Vidojević Z. 2005, *Kuda vodi globalizacija*, Filip Višnjić.
- Wallerstein I. 1995, *Posle liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd..
- Waltzer M. 2000, *Područje pravde*, Filip Višnjić.
- Weber M. 1968, *Protestanska etika i duh kapitalizma*, Veselin Masleša, Sarajevo.

Literatura o tranziciji u postsocijalističkim društvima i u Srbiji

- Bolčić S. 1999, *Tegobe prelaza u preduzetničko društvo*, ISI, Filozofski fakultet, Beograd.
- Darmanović S. 1996, *Real socijalizam: Anatomija sloma*, Podgorica.
- Dragičević-Šešić M. 1994, *Neofolk kultura*, Novi Sad.
- Golubović Z.& G.McLean /eds/, 1999, *Models of Identities in Postcommunist Societies*, CRV, Washington.
- Golubović Z. 1999, *Stranputice demokratizacije u postsocijalističkim društvima*, Beogradski krug.
- Golubović Z., B.Kuzmanović, M.Vasović, 1995, *Društveni karakter i društvene promene u svetlu nacionalnih sukoba*, Filip Višnjić.
- Golubović Z., Đ.Pavićević, I.Spasić, 2003, *Politika i svakodnevni život*, Filip Višnjić.
- Heller A. 1987, *Svakodnevni život*, Nolit, Beograd.
- Jakšić B. 2000, *Balkanski paradoksi*, Beogradski krug.
- Jovanović B./ed/, 1992, *Karakterologija Srba*, Naučna knjiga, Beograd.
- Jovanović S. 1990, *Iz istorije političkih doktrina* (knjiga IX), BIGZ.
- Lazić M. 1994, *Sistem i slom. Raspad socijalizma i struktura Jugoslovenskog društva*, Filip Višnjić.
- Lazić M. /ed/, 1994, *Razaranje društva*, Filip Višnjić.
- Lazić M. „Pristup kritičkoj analizi pojma tranzicije“, *Luča* br.1-2, 1995.
- Lazić M. 2005, *Promene i otpori*, „Filip Višnjić“, Beograd.
- Mićunović D. 2005, *Reforma ili restauracija*, Fond Centar za demokratiju.
- Mićunović D. „Idejni izvori liberalizma i socijalizma“ u knjizi *Moja politika*, Filip Višnjić, 2005.
- Milić A./ed/, 2004, *Društvena transformacija i strategija društvenih grupa: Svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma*, ISI, Filozofski fakultet.
- Nikolić M. 2002, *The Tragedy of Yugoslavia*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.
- Pečujlić M. 1997, *Izazovi tranzicije. Novi svet i postsocijalistička društva*, Pravni fakultet.
- Popov N. 1990, *Jugoslavija pod naponom promena*, Beograd.
- Popov N. „Srbija: traganje za normalnim životom – podsticaji, dometi, prepreke (2000-2004)“, *Republika* br.338-339, 2004.
- Popov N. „Karika koja nedostaje – šta spaja, razdvaja i sukobljava građane i vlast u Srbiji pre i posle 2000 godine“, *Republika* br.364-365, 2005.

- Schmitter D.P. & L.Whitehead, 1995, *Transformation from Authoritarian Rule, Southern Europe*, The John Hopkins University.
- Subotić M. 1992, *Sricanje slobode*, Gradina/IFDT.
- Szacky J.1994, *Liberalism and Communism*, CEU, Budapest.
- Vasilijević D. 1995, *Demokratija na stranputicama*, Beogradski krug.
- Vasović V.& V.Pavlović /eds/, 2002, *Postkomunizam i demokratske promene*, FPN, Beograd.
- Vidojević Z. 1993, *Društveni sukobi od klasnih do ratnih*, Radnička štampa, Beograd.
- Vujadinović D. et al./eds/, 2003, *Between Authoritarianism and Democracy, Institutional Framework*, CEDET, Beograd.
- Vujadinović D. et al. 2005, *Between Authoritarianism and Democracy, Civil Society and Political Culture*, CEDET.
- Vujošević M. 2003, *Planiranje u postsocijalističkoj političkoj i ekonomskoj tranziciji*, Institut za arhitekturu i urbanizam Srbije, Beograd.
- Woodward S. *Balkanska tragedija*, 1997, Filip Višnjić.
- Zbornik:1991, *Raspad Jugoslavije. Produžetak ili kraj agonije*, IES, Beograd.
- Zbornik, 1995, *Potisnuto civilno društvo*, Ekocentar, Beograd.
- Zbornik, 1996, *Ciljevi i putevi društva u tranziciji*, IDN.
- Zbornik 1997, *Promene postsocijalističkih društava iz sociološke perspektive*, IDN.
- Zbornik 2001, *Revolucija i poredak, O dinamici promena u Srbiji*, IFDT.
- Zbornik 2002, *Postkomunizam i demokratske promene*, FNP, Beograd.
- Zbornik 2003, *Kultura u procesima razvoja, regionalizacije i evrointegracije Balkana*, Filozofski fakultet, Niš.
- Zbornik 2004, *Kultura i razvoj*, IDN.
- Zbornik, *Kikindski dijalozi*, 2004, Kikinda.
- Zbornik, *5 godina tranzicije u Srbiji, 2005*, SD klub/Friedrich Ebert Stiftung, Beograd.

Zagorka Golubović

A SOCIO-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF DEFICITS
OF TRANSITION PROCESS IN SERBIA (2005–2006)
AND POSSIBILITIES FOR ELABORATING
ALTERNATIVE PROJECTS

Summary

The paper is an outline of the author's research project to be undertaken in 2006. It is focused on the process of transition from authoritarian to democratic order in Serbia after 2000. Starting from the findings of previous studies of transition, in Serbia and in other postsocialist countries, the research will adopt a socio-anthropological approach and deal with the following topics: the model of transition being applied in Serbia; preconditions for democratic transformation; a balance sheet of positive achievements accomplished and, on the other hand, "lost chances"; socio-economic, political and cultural obstacles to articulating a coherent strategy of democratic development; psychological and anthropological aspects of current processes; alternative paths of democratic development feasible within given conditions. A central question the research will aim at resolving is why the current situation in Serbia is often described as suffering from a "democratic deficit".

Key words: Serbia, transition, democracy, socio-anthropological approach, democratic deficit, alternative.